

Dominik SZCZEPAŃSKI

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID ID: 0000-0001-9026-1447

Wyborcza specyfika województwa podkarpackiego (1989–2015)

Streszczenie: Celem artykułu była analiza wyborczej specyfiki województwa podkarpackiego, a także zróżnicowanych preferencji politycznych mieszkańców ze szczególnym uwzględnieniem lat 1989–2015. Podstawę do zaprezentowania rozważań stanowiły wyniki wyborów do Sejmu, a także wyniki elekcji do Parlamentu Europejskiego, za pomocą których można było wskazać powtarzającą się cykliczność prawicowych sympatii politycznych mieszkańców tego obszaru.

Analizie poddano również wysoką frekwencję wyborczą na Podkarpaciu w porównaniu z frekwencją ogólnokrajową. Najważniejszą częścią przeprowadzonych rozważań była odpowiedź na pytanie o to, jakie czynniki determinowały zmianę sympatii politycznych mieszkańców województwa podkarpackiego oraz czy współczesna aktywność wyborcza podmiotów uczestniczących w rywalizacji politycznej odzwierciedlała historyczne i kulturowe uwarunkowania historycznych podziałów Polski z okresu zaborów.

Słowa kluczowe: województwo podkarpackie, wybory, wyborcy, partie polityczne

Wprowadzenie

Przeprowadzone w czerwcu 1989 r. wybory do Sejmu kontraktowego ujawniły przestrzenne zróżnicowanie sympatii oraz preferencji politycznych w Polsce (Zarycki, 1997; Kowalski, 2000; Kowalski, 2003, *passim*). W odniesieniu do okresu Polski Ludowej, gdzie zwycięzcą wszystkich wyborów, tak do Sejmu, jak i rad narodowych, był tylko jeden podmiot (wraz z ugrupowaniami satelickimi), była to zupełnie nowa sytuacja. Mimo, iż w 1989 roku istniały dwie znaczące opcje polityczne, tj. strona rządowa i opozycyjna, to tak naprawdę ten stan rzeczy nabrał ostrości już na początku lat osiemdziesiątych XX wieku, gdzie wraz z wprowadzeniem stanu wojennego, a następnie zdelegalizowaniem „Solidarności” ukształtował się znaczący i stereotypowy podział związany z postrzeganiem ówczesnej rzeczywistości, dzieleniem ludzi na „my” i „oni” oraz dychotomicznym wartościowaniem „dobry” i „zły”¹. Jak zauważył trafnie Tadeusz Godlewski, był to jednak obraz nienaturalny, wynikający zarówno z ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, a także z postrzegania rzeczywistości wyłącznie w białoczarnej barwach (Godlewski, 1998, s. 38).

Dopiero rozwój demokracji parlamentarnej, związany m.in. z powstawaniem partii i ugrupowań umożliwił nie tylko krystalizowanie się nowych podziałów politycznych, ale przyczynił się także do zróżnicowania sympatii i preferencji wyborczych (Racibor-

¹ Początkowo podział ten był wytworem propagandy komunistycznej służącej określaniu tzw. „wrogów klasowych”, a następnie wartościowanie „my” oznaczało naród, obywateli i opozycję, natomiast „oni” odnosiło się do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, obcego reżimu i władzy totalitarnej.

ski, 2009, s. 397–399). Obserwowane od 1989 r. do chwili obecnej elekcje wyborcze, a zwłaszcza wyniki wyborów wskazują, że przestrzenne zróżnicowanie poparcia społecznego dla określonych opcji politycznych widoczne jest szczególnie na poziomie regionalnym. Wpływ na to mogą mieć m.in. zmiany o charakterze administracyjnym, a także „powstawanie i zanikanie ośrodków władzy czy zróżnicowanie etniczne” (Turska-Kawa, Wojtasik, 2012, s. 10).

Koncentrując zasadniczą uwagę na województwie podkarpackim, zwłaszcza jego specyfice na wyborczej mapie Polski należy zauważyć, iż w dotychczasowej literaturze przedmiotu, Podkarpacie jest przedstawiane stereotypowo jako „bastion prawicy”, współcześnie utożsamianej z partią Prawo i Sprawiedliwość (PiS), która od 2005 r. wygrywa w kolejnych elekcjach wyborczych (Puacz-Olszewska, 2012, s. 101; Żukiewicz, 2013, s. 179; Betkiewicz, 2011, s. 36; Redo, 2011, s. 315–316). Dotyczy to również wyborów prezydenckich z lat 2005–2015, gdzie kandydaci PiS ubiegający się o urząd prezydenta RP uzyskali na Podkarpaciu jedno z najwyższych notowań w kraju.

Celem artykułu było przedstawienie specyfiki wyborczej województwa podkarpackiego na wyborczej mapie Polski ze szczególnym uwzględnieniem wyników wyborów z lat 1989–2015². Na potrzeby tego opracowania dokonano ujednoczenia dawnych województw rzeszowskiego, części tarnobrzeskiego, przemyskiego i krośnieńskiego, które w niniejszym artykule określono zbiorczo jako województwo podkarpackie.

Weryfikacji poddano hipotezę, zgodnie z którą pomimo wyraźnego preferowania przez mieszkańców województwa podkarpackiego partii i ugrupowań prawicowych, wysokie poparcie zyskiwały również podmioty polityczne o charakterze ludowym, lewicowym i liberalnym. Do jej wyjaśnienia posłużono się następującymi pytaniami badawczymi: 1) które ugrupowania polityczne zdobywały największe poparcie społeczne oraz z czego ono wynikało?; 2) jakie czynniki determinowały udział mieszkańców województwa podkarpackiego w wyborach?; 3) czy rozproszenie ugrupowań prawicowych sprzyjało pozyskaniu znacznego elektoratu?; 4) w jaki sposób kształtowały się tendencje wyborcze na Podkarpaciu od 2001 r.?

Wśród wykorzystanych technik badawczych dominowała głównie metoda systemowa, którą posłużono się do zobrazowania procesów zachodzących w państwie oraz metoda porównawcza, wykorzystana do analizy wyników wyborów. Najistotniejsze znaczenie odegrała jednak metoda behawioralna, gdyż na jej podstawie przeprowadzono rozważania poświęcone przyczynom zachowań wyborczych mieszkańców województwa podkarpackiego.

Wybory do Sejmu (1989–2015)

Podział na stronę rządzącą oraz opozycję był szczególnie widoczny w trakcie kampanii w wyborach do Sejmu kontraktowego. Zgodnie z wymogami obowiązującej wówczas ordynacji przyjętej przez Sejm PRL 7 kwietnia 1989 r., w województwie podkarpackim do obsadzenia przewidzianych było 25 mandatów poselskich oraz 8 mandatów senatorskich (Gliwa, Krzysztofiński, 2011, *passim*). W pierwszej turze głosowania 4 czerwca

² Celowo pominięto analizy dotyczące wyborów prezydenckich i elekcji samorządowych.

1989 r. zdecydowany sukces wyborczy odniosła „Solidarność” skupiona w Komitetach Obywatelskich, zdobywając zdecydowaną przewagę nad kandydatami strony rządowej, którzy zmuszeni byli do udziału w II turze wyborów. Dodatkowym argumentem świadczącym o sukcesie „Solidarności” było obsadzenie wszystkich 8 mandatów senatorskich³. Należy jednak zauważyć, iż sukcesu tego nie udałoby się odnieść gdyby nie olbrzymie wsparcie Kościoła katolickiego i duchownych czynnie zaangażowanych w kampanię wyborczą, a także lokalnych oddziałów „Solidarności”, zorganizowanych w licznych sztabach wyborczych.

Tabela 1

Wybrane wskaźniki dotyczące wyborów do Sejmu kontraktowego w 1989 r. na Podkarpaciu (w %)

Województwo	Frekwencja wyborcza 1989 r. I tura wyborów	Liczba głosów na najpopularniejszego kandydata „Solidarności” do Sejmu	Liczba głosów na najpopularniejszego kandydata „Solidarności” do Senatu	Frekwencja wyborcza 1989 r. II tura wyborów
Rzeszowskie	71,52	81,32	8,67	30,10
Tarnobrzeskie	64,88	74,91	13,61	20,32
Przemyskie	69,49	77,77	11,26	20,09
Krośnieńskie	69,61	75,64	14,41	20,31
Średnia	68,87	77,41	11,98	23,45

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Raciborski 1997, s. 269.

O popularności kandydatów solidarnościowych w regionie (tabela 1) świadczyła również frekwencja wyborcza, która w województwie podkarpackim (68,94%) była znacznie wyższa od frekwencji ogólnokrajowej (62,70%)⁴. Wskaźniki te były wynikiem intensywnej próby oddziaływania tak strony rządowej, jak i opozycyjnej (wraz z Kościołem) na obywateli, przy czym należy pamiętać, iż przeprowadzone 4 czerwca 1989 r. wybory parlamentarne, jak pisze Jacek Raciborski, „miały przełomowy charakter i tę ich nadzwyczajność obywatele sobie uświadomili” (Raciborski, 1997, s. 248). Świadczyło o tym także wysokie poparcie dla kandydatów „Solidarności” do Sejmu i Senatu (tabela 1).

Zróźnicowanie preferencji i sympatii wyborczych mieszkańców województwa podkarpackiego można było zaobserwować szczególnie w pierwszych wolnych wyborach do parlamentu w 1991 r., natomiast ich ugruntowanie nastąpiło w kolejnych elekcjach (1993–1997 oraz 2001–2011). W pierwszej dekadzie lat dziewięćdziesiątych XX wieku mimo olbrzymiego rozproszenia głosów oddanych na partie i komitety wyborcze, które w poszczególnych elekcjach wyborczych uchodziły za zwycięzców wyborów należy zauważyć, iż w przypadku mieszkańców Podkarpacia nastąpiło odwrócenie tendencji

³ Mandaty te otrzymali: Gustaw Holubek i Andrzej Szczypiorski (okręg Krosno), Jan Musiał i Tadeusz Ulma (okręg Przemyśl), Bolesław Fleszar i Józef Ślisz (okręg Rzeszów) oraz Jan Kozłowski i Zbigniew Romaszewski (okręg Tarnobrzeg).

⁴ Należy podkreślić, iż frekwencja wyborcza w I turze wyborów do parlamentu w 1989 roku w województwie podkarpackim stanowiła jedną z wyższych frekwencji na tle całego kraju. Zdecydowanie lepszymi wskaźnikami cieszyły się dawne województwa bielskie (69,99%), leszczyńskie (70,62%), nowosądeckie (69,09%) i pilskie (70,20%) (Raciborski, 1997, s. 271–272).

ogólnokrajowych na rzecz poparcia udzielonego partiom i komitetom o proweniencji ludowej niepodległościowej, chadeckiej i demokratycznej.

Z analizy danych przedstawionych w tabeli 2 i 3 wynika, że partie ludowe w województwie podkarpackim zyskiwały średnio wyższe poparcie społeczne, aniżeli w skali kraju. Dotyczyło to niemalże wszystkich wyborów z lat 1991–2011, gdzie PSL posiadało swoją sejmową reprezentację, a także wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2004 r. PSL zdobyło wówczas na Podkarpaciu jeden z dwóch mandatów. O tak mocnej pozycji PSL w regionie świadczyły m.in. ponad stuletnia tradycja ruchu ludowego związana z powstaniem Stronnictwa Ludowego, a następnie PSL w Rzeszowie przed I wojną światową, wyjątkowo silną pozycją Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” zrzeszającego chłopców i dziewczęta z obszarów wiejskich, a także charakterem rolniczo-przemysłowym Podkarpacia, gdzie zgodnie ze wskaźnikami demograficznymi ok. 60% mieszkańców zamieszkiwało obszary wiejskie, natomiast pozostałe 40% obszary miejskie (Mierzwa, 2005, s. 62). Korelat ten stanowił również wyraźny podział interesów ekonomicznych i społecznych, o zrównanie których postulowały ugrupowania ludowe (Zarycki, 2000, s. 35–36, 38–41).

Warto zauważyć, iż w 1991 r. na okoliczność wyborów parlamentarnych utworzony został Komitet Wyborczy „Porozumienie Ludowe”, który po zakończeniu kampanii wyborczej przekształcił się w partię polityczną występującą pod nazwą PSL – Porozumienie Ludowe. Komitet ten w 1991 r. na Podkarpaciu uzyskał 2,5-krotnie wyższy wynik, aniżeli w skali kraju (tabela 2). Sukcesu tego nie udało się powtórzyć w kolejnej elekcji wyborczej, jednak w wyborach w 1993 r. partia ta wprowadziła do Senatu dwóch swoich reprezentantów, w tym jednego z Podkarpacia. Na wynik ten niewątpliwie wpłynęło znaczne rozproszenie partii i ugrupowań ludowych, tak w samym województwie podkarpackim, jak i na krajowej scenie politycznej, zwłaszcza inicjatywy podejmowane przez PSL „Solidarność” (przekształcone następnie w Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie) dotyczące możliwych sojuszy wyborczych.

Stosunkowo dużym poparciem społecznym mieszkańców województwa podkarpackiego cieszyła się Samoobrona, stanowiąca poważne zagrożenia dla PSL, która w wyborach do Sejmu w latach 2001–2005 zyskała nieco wyższe notowania, aniżeli w skali kraju (tabela 3). Był to szczytowy okres popularności Samoobrony, zwłaszcza jeśli uwzględnimy, iż w późniejszych latach partia ta nie przekroczyła wymaganego progu wyborczego i znalazła się poza parlamentem.

Jeśli chodzi o partie i komitety o proweniencji niepodległościowej i demokratycznej, to w województwie podkarpackim najliczniejszą reprezentację posiadały Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), zwłaszcza w wyborach 1991–1993 oraz komitet Ojczyzna startujący w porozumieniu z Wyborczą Akcją Katolicką. W przypadku tego ostatniego ważnym akcentem kładzionym w trakcie przeprowadzania kampanii wyborczej było liczne wsparcie Kościoła katolickiego⁵. Świadczyła o tym m.in. wypowiedź Ryszarda

⁵ O roli Kościoła katolickiego w Polsce zwłaszcza w aspekcie wyborów parlamentarnych pisał m.in. Marek Delong, który słusznie zauważył, iż „Kościół uznał, że dysponuje niewątpliwym prawem do udzielenia przed wyborami rady, a nawet napomnienia, ukazując w ten sposób zasadnicze kierunki, którymi powinni zmierzać wierni Kościoła. Jest to uzasadnione, gdyż zabiera głos w imieniu Chrystusa, obejmującego wszystkie dziedziny życia ludzkiego” (Delong, 2010, s. 62). Mimo, iż episkopat Polski zrezygnował ze wskazywania wiernym głosowania według zasady „Polak głosuje na katolika”, to

Kapały, wiceprezesa Zarządu Głównego PSL w Rzeszowie, który stwierdził: „młodzież wiejska, o którą nikt specjalnie nie zabiegał, postawiła na KPN, mimo iż miała alternatywę w osobie kolegi Jana Burego i ZMW [Związku Młodzieży Wiejskiej – przyp. D.S.]. Jednak z tego nie skorzystano. Starsi – postawili na Wyborczą Akcję Katolicką, w czym widać duży wpływ Kościoła” (Kwiatkowski, 1991, s. 2). Oczywiście popieranie partii oraz ugrupowań ludowych, niepodległościowych i demokratycznych nie oznaczało, iż mieszkańcy województwa podkarpackiego nie wyrażali poparcia dla formacji o charakterze chadeckim czy prawicowym. W latach 1991–1993 było ono szczególnie widoczne w notowaniach uzyskanych m.in. przez Porozumienie Centrum (PC), natomiast w 1997 r. mieszkańcy regionu poparli Akcję Wyborczą Solidarność (AWS) oraz Ruch Odbudowy Polski, których poparcie społeczne w województwie podkarpackim przewyższyło średnią ogólnokrajową (tabela 2). Na powyższy stan rzeczy wpływ miała konsolidacja partii, ugrupowań, organizacji i stowarzyszeń centroprawicowych, chadeckich i konserwatywnych skupionych w AWS, a także program wyborczy AWS, w którym podkreślano konieczność odsunięcia od władzy koalicji SLD-PSL. Kluczowym czynnikiem wykorzystywanym w programie AWS było respektowanie wartości chrześcijańskich oraz powoływanie się na nauczanie Jana Pawła II.

W obliczu dekompozycji tego środowiska oraz wskutek przegranych wyborów parlamentarnych w 2001 r. AWS skupiona w nowej formule politycznej (Akcji Wyborczej Solidarność Prawicy) uzyskała na Podkarpaciu jeden z wyższych wskaźników poparcia społecznego (tabela 3). Znaczną część głosów dotychczasowej AWS odebrały nowe podmioty polityczne powstałe w 2001 r., takie jak Liga Polskich Rodzin (LPR), Prawo i Sprawiedliwość, czy Platforma Obywatelska (PO). Wśród partii o charakterze prawicowym, to właśnie LPR zdeklasowała na Podkarpaciu pozostałe komitety, osiągając w samym tylko okręgu wyborczym Rzeszów-Tarnobrzeg dwukrotnie wyższy wynik aniżeli w skali całego kraju.

Zaskakującym wskaźnikiem sympatii politycznych na Podkarpaciu, były wysokie notowania, które otrzymała w 2001 r. koalicja SLD-UP. Mimo, iż wynik ten był niższy od średniej krajowej, to jednak ponad 30% poparcie stanowiło odwrócenie dotychczasowych preferencji wyborczych (tabela 3). Jak pokazała późniejsza praktyka wyborcza, była to tendencja krótkotrwała (Maciałek, 2008, s. 175 i n.).

Prawdziwą stabilizację preferencji i sympatii politycznych mieszkańców województwa podkarpackiego, zwłaszcza jeśli chodzi o ugrupowania prawicowe, możemy obserwować od 2005 r., w których PiS nie tylko zdobył największą liczbę głosów w skali całego kraju, ale zdeklasował pozostałych konkurentów politycznych. Na Podkarpaciu ugrupowanie to zdobyło jeden z najwyższych wskaźników poparcia. Nie oznaczało to jednak, że pozostałe partie i komitety wyborcze nie cieszyły się sympatią polityczną mieszkańców regionu.

Na współczesną mozaikę mapy wyborczej Podkarpacia ogromny wpływ, zwłaszcza po 2001 r. posiadały LPR, PO i PSL, które w niemal każdych wyborach do Sejmu zdobywały swoją reprezentację. Warto podkreślić, iż rywalizacja wyborcza w wyborach do Sejmu (ale także i Senatu) w latach 2007–2015 pomiędzy głównymi konkurentami politycznymi tj. PiS, PO, PSL i SLD stanowiła tak naprawdę o skuteczności oddziały-

jednak w odbiorze społecznym Kościół oraz księża udzielali nieformalnego wsparcia partiom i komitetom wyborczym. Świadczyły o tym m.in. poparcie udzielone Wyborczej Akcji Katolickiej w 1991 r., AWS w 1997 r., LPR w 2001 r. i PiS od 2005 r.

wania PiS na pozostałe podmioty polityczne w regionie⁶. Nawet partie, które powstały w wyniku rozłamu w PiS, tj. Polska Jest Najważniejsza, i rok później Solidarna Polska Zbigniewa Ziobro odwołujące się do tego samego elektoratu nie były w stanie zagrozić pozycji PiS, tak na scenie krajowej, jak i na Podkarpaciu (tabela 3 i 6). Wybory do Sejmu z 2015 r. były tego najlepszym przykładem, gdyż PiS w ramach szerokiego porozumienia wyborczego uzyskał w województwie podkarpackim niemal 4-krotną przewagę nad PO i niemal 8–9-krotną przewagę nad PSL (Wicherek, 2017, s. 45–48). W praktyce oznaczało to nie tylko ugruntowanie pozycji partii prawicowej w regionie, ale zasadniczo unaocniło jej dominację nad pozostałymi partiami politycznymi.

Tabela 2

Wyniki głosowania mieszkańców województwa podkarpackiego oraz na tle kraju w wyborach parlamentarnych 1991–1997 (w %)

Rok wyborów	Partia/komitet	Województwo rzeszowskie	Województwo krośnieńskie	Województwo przemyskie	Województwo tarnobrzeskie	Średnia wyników województwa podkarpackiego	Wyniki ogólnopolskie
1	2	3	4	5	6	7	8
1991	PSL	11,20	11,20	23,60	16,70	15,67	8,67
	Ojczyzna/WAK	13,30	13,40	6,40	8,10	10,30	8,74
	SLD	7,10	7,50	5,70	10,60	7,72	11,92
	KPN	10,50	11,70	10,10	9,80	10,52	7,50
	UD	6,60	8,90	10,30	5,70	7,87	12,32
	NSZZ „S”	7,20	4,70	3,60	–	3,87	5,05
	PC	8,90	12,80	10,60	9,00	10,32	8,71
	PSL-PL	15,80	12,30	14,20	11,00	13,32	5,47
	Solidarność Pracy	–	2,30	1,90	–	1,05	2,06
	UPR	2,10	1,50	1,50	1,10	1,55	2,26
	KLD	2,60	4,50	1,70	2,60	2,85	7,49
SD	3,40	–	–	2,40	1,45	1,42	
1993	PSL	20,90	17,90	29,20	28,00	24,00	15,40
	Ojczyzna/WAK	10,60	14,20	9,50	5,40	9,92	6,37
	SLD	12,10	12,50	12,90	18,30	13,95	20,41
	KPN	8,10	8,70	7,60	7,00	7,85	5,77
	UD	5,70	7,90	8,40	4,50	6,62	10,59
	NSZZ „S”	8,30	5,60	5,50	8,20	6,90	4,90
	KdR	3,50	5,40	1,90	2,40	3,30	2,70
	PC	4,70	4,20	5,50	4,90	4,82	4,42
	PSL-PL	6,40	4,50	4,40	3,70	4,75	2,37
	UP	4,70	4,10	3,10	4,10	4,00	7,28
	UPR	2,50	3,40	1,50	2,30	2,42	3,18
	Samoobrona	2,20	3,30	2,50	–	2,00	2,78
	BBWR	5,20	3,30	3,70	6,00	4,55	5,41

⁶ O skuteczności oddziaływania PiS w regionie na pozostałe partie polityczne świadczyły m.in. wybory uzupełniające do Senatu w 2013 r., w których kandydat PiS uzyskał ponad 60% głosów poparcia. Szerzej patrz: Szczepański, 2014a, s. 37–48.

1	2	3	4	5	6	7	8
1997	Partia X	2,00	3,20	2,00	3,30	2,62	2,74
	KLD	1,40	1,50	2,10	1,50	1,62	3,99
	PSL	9,14	7,03	14,25	11,60	10,50	7,31
	SLD	13,58	15,58	16,13	23,73	17,25	27,13
	AWS	57,80	47,20	45,72	39,29	47,50	33,83
	UW	6,10	7,60	8,20	7,11	7,25	13,37
	ROP	5,48	10,20	5,36	8,00	7,26	5,56
	KPEiR RP	1,52	1,96	2,82	2,70	2,25	1,63
	UP	2,56	3,69	1,47	2,80	2,63	4,74
KPEiR	1,24	2,24	2,51	1,90	1,97	2,18	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Raciborski, 1997, s. 273–276 i 279–280.

Tabela 3

Wyniki wyborów do Sejmu na tle porównawczym 2001–2015 (w %)

Rok wyborów	Partia/komitet	Województwo podkarpackie		Wyniki ogólnopolskie
		Okręg nr 22 Krosno-Przemyśl	Okręg nr 23 Rzeszów-Tarnobrzeg	Sejm
2001	SLD-UP	31,62	31,19	41,04
	PSL	15,90	13,78	8,98
	Samoobrona	12,27	10,14	10,20
	LPR	11,89	15,78	7,87
	AWSP	10,29	9,90	5,60
	PiS	8,79	8,41	9,50
2005	PO	7,02	8,86	12,68
	PiS	33,78	38,20	26,99
	PO	15,44	16,25	24,14
	LPR	13,63	13,09	7,97
	Samoobrona	11,83	7,89	11,41
	PSL	9,56	10,24	6,96
2007	SLD	9,16	7,34	11,31
	PiS	44,19	48,43	32,11
	PO	29,30	27,81	41,51
	PSL	12,96	11,16	8,91
	LiD*	9,21	8,78	13,15
	Samoobrona	1,81	1,09	1,53
2011	LPR	1,49	1,84	1,30
	PiS	44,73	48,03	29,89
	PO	25,30	24,46	39,18
	PSL	12,65	10,46	8,36
	Ruch Palikota	7,06	6,72	10,02
	SLD	6,18	5,61	8,24
2015	PJN	1,51	1,84	2,19
	PiS	53,51	56,11	37,58
	PO	13,76	13,11	24,09
	Kukiz'15	9,15	9,28	8,81
	Nowoczesna	3,97	4,16	7,60
PSL	7,28	4,67	5,13	

* Koalicję Lewica i Demokraci tworzyły: SLD+SDPL+PD+UP.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników wyborów, strona internetowa Państwowej Komisji Wyborczej, <http://pkw.gov.pl>, 1.04.2019.

Wymiernym wskaźnikiem aktywności mieszkańców województwa podkarpackiego była również frekwencja wyborcza świadcząca o zaangażowaniu tej społeczności tak w sprawy społeczne oraz publiczne, jak i wyrażające się w chęci bezpośredniego wpływania na liczne procesy zachodzące w skali kraju, jak i na Podkarpaciu. W tabeli 4 analizie poddano frekwencję wyborczą mieszkańców województwa podkarpackiego oraz na tle kraju w latach 1991–1997. Z danych tych wynika, że udział obywateli biorących czynnie udział w wyborach był tylko nieco wyższy niż ogółem w Polsce.

Tabela 4

**Frekwencja wyborcza województwa podkarpackiego na tle kraju
w wyborach parlamentarnych 1991–1997 (w %)**

Rok wyborów	Województwo rzeszowskie	Województwo krośnieńskie	Województwo przemyskie	Województwo tarnobrzesckie	Średnia frekwencja dla województwa podkarpackiego	Wyniki ogólnopolskie
1991	51,40	47,40	45,30	38,70	45,70	43,20
1993	55,40	53,20	52,70	48,40	52,42	52,13
1997	59,81	52,79	52,15	46,44	52,79	47,93

Szczegółowa analiza danych pozwala wysnuć wniosek, iż frekwencja wyborcza na Podkarpaciu w latach 1991–1997 nie była wcale jedną z wyższych w kraju, raczej stanowiła uśredniony wynik. W przypadku wyborów parlamentarnych z 1991 r. tendencję wzrostową odbiegającą od frekwencji na Podkarpaciu zanotowano w byłych województwach: mieście stołecznym Warszawie (54,7%), leszczyńskim (45,80%), poznańskim (47,70%), piłskim (46,0%), gdańskim (50,10%), tarnowskim (50,03%), nowosądeckim (52,50%), krakowskim (48,10%) i bielskim (50,0%). Z kolei wyższy poziom aktywności obywatelskiej mierzony uczestnictwem w wyborach parlamentarnych w 1993 r. odbiegający od średniej na Podkarpaciu zanotowały były województwa: miasto stołeczne Warszawa (61,10%), warszawskie (48,70%), białopodlaskie (52,70%), bielskie (55,30%), bydgoskie (57,10%), gdańskie (55,60%), kaliskie (56,60%), Sosnowiec – katowickie (55,60%), kozalińskie (53,20%), krakowskie (52,90%), leszczyńskie (60,0%), łódzkie (53,5%), nowosądeckie (53,40%), piłskie (58,90%), plockie (52,90%), poznańskie (59,30%), wrocławskie (52,70%) i zamojskie (53,40%). W wyborach parlamentarnych w 1997 r. frekwencja wyborcza w województwie podkarpackim (w okręgach wcielonych później do tego województwa) była wyższa niż w mieście stołecznym Warszawa (60,68%) oraz wyższa niż w województwach: bielskim (56,15%), gdańskim (55,01%), krakowskim (54,48%), nowosądeckim (56,57%) i toruńskim (53,68%) (Raciborski, 1997, s. 273–276; 279–280).

Niewielki odsetek obywateli biorących czynnie udział w wyborach do parlamentu uległ poprawie w elekcjach wyborczych w latach 2001–2015 (tabela 5). W analizowanym okresie tylko dwukrotnie – w wyborach w 2005 i w 2015 r. frekwencja wyborcza na Podkarpaciu była wyższa, aniżeli ogółem w skali kraju. Na przestrzeni lat zaobserwować możemy niewielki wzrost zainteresowania wyborami parlamentarnymi, w związku z czym należy domniemywać, iż silny wpływ na udział obywateli w wyborach mogą wywierać bieżąca sytuacja społeczno-polityczna lub też szereg innych czynników, któ-

re były całkowicie niezależne od postaw obywatelskich. Frekwencję tę zaniżają osoby bierne wobec udziału w wyborach oraz duży odsetek tzw. osób niezdecydowanych (Panicz, 2011, s. 111–113).

Tabela 5

**Frekwencja wyborcza w województwie podkarpackim oraz na tle kraju
w latach 2001–2015 (w %)**

Rok wyborów	Województwo podkarpackie		Wyniki ogólnopolskie
	Okręg wyborczy nr 22 Krosno-Przemyśl	Okręg wyborczy nr 23 Rzeszów-Tarnobrzeg	
2001	47,28	49,14	49,29
2005	41,10	44,24	40,57
2007	48,52	52,47	53,88
2011	44,18	48,75	48,92
2015	47,47	53,56	50,92

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej, www.pkw.gov.pl, 6.04.2019.

Wybory do Parlamentu Europejskiego (2004–2014)

Wyborczą specyfikę województwa podkarpackiego na tle kraju można scharakteryzować uwzględniając wybory do PE. Odbývają się one we wszystkich państwach członkowskich, są prowadzone w językach krajowych z udziałem polityków znanych w danym państwie, a nie całej Unii Europejskiej. Należy również podkreślić, iż wybory do PE nie odbywają się tego samego dnia oraz według tej samej ordynacji wyborczej (Szczepański, 2014b, s. 97–110). Dotychczas w Polsce odbyły się cztery takie elekcje w 2004, 2009, 2014 oraz w 2019 r. i każda z nich stanowiła obszar rywalizacji partyjnej tak na poziomie centralnym, jak i lokalnym⁷.

W województwie podkarpackim układ sił wyborczych, jak wskazano w tabeli 6, zdeeterminowały 4 ugrupowania polityczne, które uzyskały swoją reprezentację w Parlamencie Europejskim (PE). W 2004 r. były to LPR oraz PSL, natomiast w 2009 i 2014 r. PiS i PO⁸. W pierwszym z wymienionych okresów zasadnicza część rywalizacji dotyczyła bardziej obsady personalnej list wyborczych, aniżeli samych partii, choć i one odegrały istotną rolę w zdobyciu mandatu wyborczego. Pomocne w tym względzie okazały się prawicowe i ludowe sympatie mieszkańców województwa podkarpackiego, przy czym w kolejnej elekcji wyborczej zasadnicza część rywalizacji stanowiła podział na sympatyków i przeciwników PO oraz PiS. Tendencję tą utrzymano również w wyborach w 2014 r., gdzie PiS zdobyło na Podkarpaciu aż dwa mandaty wyborcze (Szczepański, 2015, s. 47–57).

⁷ Ze względu na cezurę zawartą w tytule pracy, pominięto analizę wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2019 r.

⁸ W wyborach do PE w 2004 r. mandat zdobyli: Filip Adwent (LPR) i Mieczysław Janowski (PSL), w wyborach w 2009: Tomasz Poręba (PiS) i Elżbieta Łukacijewska (PO), natomiast w 2014 r. T. Poręba i Stanisław Ożóg (PiS) i E. Łukacijewska (PO).

Tabela 6

**Wyniki głosowania mieszkańców województwa podkarpackiego w wyborach
do Parlamentu Europejskiego wraz z frekwencją wyborczą na tle kraju 2004–2014
(w %)**

Rok wybo- rów	Partia/ komitet	Województwo podkarpackie	Wyniki ogólnopol- skie	Frekwencja na Podkarpaciu	Frekwencja w skali kraju
		Okręg nr 9 Rzeszów			
2004	PO	13,42	24,10	23,90	20,87
	LPR	24,00	15,92		
	PiS	19,63	12,67		
	Samoobrona	11,33	10,78		
	SLD-UP	8,62	9,35		
	UW	1,98	7,33		
	PSL	11,15	6,34		
	SdPL	3,00	5,33		
2009	PO	29,19	44,43	22,28	24,53
	PiS	41,88	27,40		
	SLD-UP	7,40	12,34		
	PSL	12,45	7,01		
	PdP – CentroLewica*	1,66	3,98		
	Prawica Rzeczypospolitej	3,04	1,95		
2014	PO	18,44	32,13	23,99	23,83
	PiS	49,31	31,78		
	SLD-UP	4,71	9,44		
	Nowa Prawica – Janusz Korwin Mikke	7,15	7,15		
	PSL	7,27	6,80		
	Solidarna Polska	5,91	3,98		
	Europa Plus Twój Ruch	1,95	3,58		
	Polska Razem JG	3,47	3,16		

* Porozumienie dla Przyszłości – CentroLewica – komitet tworzyły: Partia Demokratyczna demokracji.pl, Socjaldemokracja Polska oraz Zieloni 2004.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW: <http://pkw.gov.pl/wybory-do-parlamentu-europejskiego/>, 15.03.2019.

Warto zauważyć, iż w latach 2004–2014 istotną rolę, tak na krajowej, jak i lokalnej scenie politycznej, próbowały odegrać podmioty o lewicowym, liberalnym centroprawicowym i prawicowym charakterze, jednak w silnie spolaryzowanym układzie sił politycznych oraz przy silnie prawicowych sympatiach politycznych mieszkańców województwa podkarpackiego trudno było zabiegać o poparcie społeczne potrzebne do zdobycia mandatu wyborczego.

Wskazana w tabeli 6 frekwencja wyborcza na Podkarpaciu tylko dwukrotnie była wyższa od średniej krajowej, bo w 2004 i 2014 r. Ten stan rzeczy podyktowany był m.in. brakiem zainteresowania obywateli samymi wyborami, brakiem ciekawej oferty programowej i zapowiedzią dwuletniego okresu wyborów w Polsce: do PE, samorządowych, prezydenckich i parlamentarnych (Szczepański, 2014b, s. 97–99).

Przyczyny zachowań wyborczych mieszkańców województwa podkarpackiego

Wśród najczęściej wymienianych sposobów wyjaśniania przestrzennego zróżnicowania sympatii oraz preferencji politycznych zwłaszcza w układzie lokalnym, występuje bardzo popularna w środowisku politologów i socjologów hipoteza zaborowa, dzięki której wyjaśnia się lokalne wyniki wyborów w aspekcie historycznych podziałów Polski z okresu zaborów. Każdy z tych terenów, w sposób charakterystyczny dla sposobu zorganizowania państwa przez zaborcę cechował się odmienną kulturą polityczną, poziomem ekonomicznego rozwoju, a w przypadku obecnych obszarów województwa podkarpackiego wchodzących w skład dawnej Galicji, znacznymi swobodami obywatelskimi (Raciborski, 1997, s. 158; Skwierczyński, 2008, s. 141–143).

Podając się wyjaśnienia przyczyn zachowań wyborczych mieszkańców województwa podkarpackiego należy podkreślić, iż w pierwszych wyborach parlamentarnych przeprowadzonych w 1989 r. to właśnie siła galicyjskiej tradycji była tym czynnikiem, który spowodował, że społeczeństwo musiało czekać aż 40 lat po to, aby dać upust skrywanym dotąd preferencjom wyborczym. Były one kształtowane właśnie poprzez wspomniane już swobody obywatelskie i polityczne, zniesienie podziałów stanowych, rozwiniętą sieć szkół, w tym uniwersytetów (głównie w Krakowie i Lwowie), wydawnictwa, wolność prasy, czy bogate życie kulturalne. Jak podkreślił Tomasz Opas, mimo upływu lat tradycje te przetrwały, gdyż były kultywowane w rodzinach i przekazywane z pokolenia na pokolenie. Jego zdaniem, istnienie rozmaitych instytucji stanowiących przejaw autentycznej i zarazem oddolnej aktywności mieszkańców dawnej Galicji, szczególnie takie jak ochotnicze straże pożarne, kółka rolnicze, czy spółdzielnie utrzymały się i przeżywały swój renesans właśnie od 1989 r., gdy wraz z wolnością pojawiła się możliwość podejmowania oddolnej aktywności. Wyrazem odpowiedzialności za kraj był właśnie udział w wyborach (Matusz, 1996, s. 3).

Do podobnych wniosków doszedł również Piotr Sztompka, który oceniając współczesną rolę tradycji galicyjskiej stwierdził, iż był to „długi mechanizm dziedziczny, trudno uchwytny” (Matusz, 1996, s. 3). Oczywiście hipoteza zaborowa ma swoje niezaprzeczalne walory naukowe, jednak obecnie występują czynniki, które istotnie wpływają na lokalne zróżnicowanie preferencji wyborczych, a które dotąd były pomijane. Na szczególne podkreślenie zasługuje wysoka religijność mieszkańców regionu, a także rola Kościoła katolickiego oraz samych duchownych w okresie kampanii wyborczych. Ta symbioza pomiędzy Kościołem a obywatelami była elementem łączącym, gdyż z jednej strony mieliśmy do czynienia ze swobodą działań duszpasterskich podejmowaną przez księży, natomiast z drugiej strony to właśnie Kościół włączył się w budowę społeczeństwa obywatelskiego, nadając tym działaniom wymiar konserwatywny i klerykalny. Aspekt ten nie pozostawał bez wpływu na udzielenie poparcia społecznego konkretnym opcjom politycznym (Matusz, 1996, s. 3; Lubecki, 2012, s. 95).

Osobnymi kategoriami, które muszą zostać uwzględnione w trakcie tej analizy były absencja wyborcza i wzrost świadomości obywateli w procesie podejmowania decyzji, rozumianych jako udział w wyborach i oddanie głosu do urny wyborczej, a także co najważniejsze, zróżnicowanie pod względem demograficznym (w tym szczególnie: stan zaludnienia i jego zmiany, przyrost naturalny oraz procesy migracyjne), ekonomicznym,

w dostępie do edukacji i rynku pracy, czy placówek zdrowia. Czynniki te szczególnie były widoczne na tle dominacji obszarów wiejskich nad miejskimi. Powodowały one dyskryminację ludności wiejskiej względem ludności miejskiej, którą cechował wysoki stopień integracji społecznej, ogólny poziom tradycjonalizmu, oraz „zasiedziałości” mieszkańców regionu. To właśnie specyfika obszarów wiejskich powodowała, że osoby bezpośrednio zamieszkujące te tereny, pracujące w rolnictwie, obdarzały swoim poparciem społecznym partię ludowe i prawicowe.

Uwagi końcowe

Województwo podkarpackie na wyborczej mapie Polski jest silnie spolaryzowane przez wiodące partie i ugrupowania, które w zdecydowanej większości elekcji wyborczych kształtują wynik wyborów. Odnosząc się do postawionej we wstępie pracy hipotezy badawczej należy stwierdzić, iż Podkarpacie, oprócz prawicowych sympatii mieszkańców cieszyło się również poparciem udzielanym partiom ludowym, lewicowym i liberalnym, co w znaczny sposób wpływało na mozaikę polityczną województwa. Nie było to jednak poparcie na tyle wysokie by umożliwiło ono ich zwycięstwo w województwie podkarpackim, o czym świadczyły wskazane w tabeli 3 wyniki wyborów. Na ich podstawie można wskazać postępującą słabość lewicy w regionie, która w latach 2005–2011 nie była w stanie uzyskać 10% poparcia społecznego. Sytuacja ta miała się zupełnie odwrotnie w stosunku do PSL, które we wskazanym zakresie temporalnym utrzymuje się na względnie jednolitym poziomie. Warto jednak podkreślić, iż poziom poparcia społecznego, który odnotował PiS w wyborach do Sejmu na Podkarpaciu (w obu okręgach wyborczych) w latach 2005–2015 był na tak wysokim poziomie, iż aby pokonać tą partię trzeba by zliczyć wyniki minimum trzech komitetów partii politycznych. Sytuacji tej nie było w stanie zagrozić rozproszenie partii prawicowych odwołujących się do tego samego elektoratu, wręcz przeciwnie, gdyż wzmocniło to wyłącznie wyborców PiS.

Ugruntowanie sympatii i preferencji politycznych mieszkańców województwa podkarpackiego uwidoczniło się już w pierwszych wolnych wyborach z 1991 r. i od tego czasu do chwili obecnej z ciekawością możemy obserwować sposób, w jaki partie i komitety wyborcze starają się pozyskać jak największe poparcie społeczne. Zjawisko to z naukowego punktu widzenia dostarcza cennego materiału, z drugiej jednak strony stabilność zachowań wyborczych, skoncentrowanych tylko wokół największych partii politycznych negatywnie wpływa na możliwość partycypowania w procesie walki o władzę.

Wnioski, jakie nasunęły się po analizie przedstawionego materiału pozwalają na stwierdzenie, iż Podkarpacie stanowi interesującą mozaikę polityczną, w której na pierwszy plan wysuwa się prawicowa sympatia mieszkańców regionu. W związku z tym coraz częściej pojawiają się określenia o zaściankowości i efekcie zacofania tego województwa względem pozostałej części kraju. Mało kto jednak zwraca uwagę na swoistą kwestię dojrzałości politycznej mieszkańców Podkarpacia, którą w każdej elekcji wyborczej determinuje wysoka frekwencja wyborcza. Jest to także wyraz troski i odpowiedzialności za kraj.

Bibliografia

- Betkiewicz W. (2011), *Determinanty składu koalicji w sejmikach wojewódzkich w 2010 r. Cele programowe czy stanowiska w zarządach?*, w: *Radni sejmików wojewódzkich: role i konteksty*, red. E. Nalewajko, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Delong M. (2010), *Episkopat Polski a wybory parlamentarne i prezydenckie w latach 1991–1995*, „Przegląd Religioznawczy”, nr 1.
- Gliwa M., Krzysztofński M. (2011), *Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce południowo-wschodniej*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział; Łańcut: Muzeum – Zamek, Rzeszów.
- Godlewski T. (1998), *Od PRL do III RP: zmiany systemu politycznego*, Wydawnictwo WSP, Olsztyn.
- Kowalski M. (2000), *Przestrzeń wyborcza Polski: przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989–1998*, Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kowalski M. (red.) (2003), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kwiatkowski J. (1991), *Powyborcza sonda A-Z*, „Dziennik Obywatelski A-Z”, nr 210.
- Lubecki J. (2012), „Galicyjska” kultura polityczna jako dziedzictwo klasowej mobilizacji politycznej, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCXXIII. Prace Historyczne”, nr 139.
- Maciałek M. (2008), *Układ sił wyborczych w województwie podkarpackim w świetle wyników wyborów parlamentarnych w latach 2001–2005*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 5.
- Maj P. (2012), *Województwa podkarpackie i zachodniopomorskie: „Bastiony peryferyjne” Prawa i Sprawiedliwości i Platformy Obywatelskiej RP (2005–2010)*, w: *Region i regionalizm w socjologii i politologii*, red. A. Pawłowska, Z. Rykiel, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Matusz J. F. (1996), *Rzeczpospolita galicyjska*, „Gazeta Codzienna Nowiny”, nr 52.
- Mierzwa J. (2005), *Preferencje wyborcze mieszkańców Podkarpacia w procesie przemian ustrojowych, w: Jakie państwo? materiały sesji naukowej, która odbyła się 10 czerwca 2005 r. w Rzeszowie*, red. A. Cypriś, A. Garbarz, B. Szluz, Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, Rzeszów.
- Panicz U. (2011), *Frekwencja wyborcza a stan polskiej demokracji*, „Refleksje”, nr 4.
- Puacz-Olszewska J. (2012), *Wybory na prezydenta Rzeszowa w 2010 roku*, w: *Prezydenci miast: analiza rywalizacji w wyborach samorządowych*, red. Ł. Tomczak, Wydawnictwo Marina, Wrocław.
- Raciborski J. (2009), *Obywatel czasu transformacji – niespełnione nadzieje*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2.
- Raciborski J. (1997), *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego 1989–1995*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Redo J. (2011), *Wybory samorządowe w województwie podkarpackim w 2010 roku*, w: *Wybory samorządowe 2010*, red. M. Kolczyński, W. Wojtasik, Wydawnictwo Remar, Katowice.
- Turska-Kawa A., Wojtasik W. (2010), *Postawy, zachowania i decyzje polityczne jako przedmiot badań empirycznych*, „Preferencje Polityczne: postawy – identyfikacje – zachowania”, nr 1.
- Skwierczyński G. (2008), *Wpływ tradycji zaborowej na zachowania wyborcze mieszkańców Galicji w wyborach 2005 roku*, w: *Studia nad wyborami: Polska 2005–2006*, red. J. Raciborski, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Strona Internetowa Państwowej Komisji Wyborczej, <http://pkw.gov.pl/>.
- Szczepański D. (2014b), *European Parliament elections in Poland in 2014*, „Political Preferences”, nr 9.
- Szczepański D. (2015), *Instytucjonalizacja form rywalizacji politycznej w wyborach do Parlamentu Europejskiego w województwie podkarpackim w 2014 roku*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 1.

- Szczepański D. (2014a), *Wybory uzupełniające do Senatu na Podkarpaciu w 2013 roku*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 2.
- Wicherek D. (2017), *Udział w wyborach Solidarnej Polski Zbigniewa Ziobro w latach 2014–2015*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, nr 22.
- Zarycki T. (1997), *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Wydawnictwo Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Zarycki T. (2000), *O możliwych interpretacjach struktury polskiej przestrzeni politycznej*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2.
- Żukiewicz P. (2013), *W koalicji siła... – o pozornym zwycięstwie PiS. Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego*, w: *Gra o regiony: wybory do sejmików województw w 2010 r.*, red. R. Alber-ski, M. Cichosz, K. Kobielska, Wydawnictwo Remar, Wrocław.

Electoral characteristics of the Sub-Carpathian Voivodeship (1989–2015)

Summary

The aim of the article was the analysis of electoral characteristics of the Sub-Carpathian Voivodeship, as well as varied political preferences of citizens, with special consideration of years 1989–2015. The basis for presenting the considerations were the election results to Sejm, as well as the results of elections to the European Parliament, by means of which it was possible to indicate recurring cyclical-ity of right-wing political support of the citizens of that area.

High election turnout in Sub-Carpathia in comparison the nation-wide turnout was also included in the analysis. The most important part of the discussion was the answer to the question of what factors determined changes in political support of the Sub-Carpathian Voivodeship citizens and whether the contemporary political activity of the entities participating in political competition reflects historical and cultural conditioning of the partitions of Poland.

Key words: Subcarpathian Voivodeship, elections, electoral, political parties